

Universitatea Babeș-Bolyai
Facultatea de Teologie Reformată

Istoria Eparhiei Reformate
din Transilvania de Sud (1940–45)

Rezumatul tezei de doctorat

Autor:

Doctorand Alpár Hankó-Nagy

Coordonator științific

Prof. dr. János Molnár

Cluj-Napoca

2010

Cuprinsul tezei de doctorat

Cuprins	1
Prefață	7
1. Începuturile funcționării Eparhiei Reformate din Transilvania de Sud	14
1.1. Formarea	14
1.1.1. Arbitrajul de la Viena	14
1.1.1.1. Premisele și declararea arbitrajului	14
1.1.1.2. Urmările demografice ale arbitrajului	18
1.1.2. Separarea Eparhiei	20
1.1.2.1. Biserica Reformată din Transilvania în anul 1940	20
1.1.2.2. Urmările arbitrajului în viața Eparhiei	21
1.1.2.3. Numirea Comitetului Dirigent	24
1.2. Perioada de început (septembrie-octombrie 1940)	28
1.2.1. Pornirea	28
1.2.1.1. Primele negocieri	28
1.2.1.2. Regulamentul de organizare provizorie	30
1.2.2. Luare de seamă	31
1.2.2.1. Dificultăți	31
1.2.2.2. Dieceze	32
1.2.2.3. Refugierea preoților în Ungaria	34
1.2.2.4. Scăderea numărului de enoriași	37
1.2.3. Recunoașterea oficială a noii structuri bisericești	39
1.2.3.1. Primul contact cu guvernul	39
1.2.3.2. Primele tratative cu ministerul	41
2. Viața Eparhiei Reformate din Transilvania de Sud	43
2.1. Guvernarea bisericii	43
2.1.1. Sistemul organizațional al Eparhiei	43
2.1.1.1. Eparhie sau fragment de eparhie?	43
2.1.1.2. Încercări privind întrunirea Consiliului General	49
2.1.1.3. Propunerea Conferinței Preoților din Dieceza Aiud	52
2.1.1.4. Disputele privind regulamentul organizațional.	58
2.1.1.5. Sistemul organizațional	62
2.1.2. Comitetul Dirigent	63
2.1.2.1. Primele ședințe publice	64
2.1.2.2. Ședințele secrete	66
2.1.2.3. Ședințe publice în 1945	71
2.1.3. Colegiul Protopopilor	72
2.1.3.1. Colegiul Protopopilor și/sau Comitetul Dirigent?	72
2.1.3.2. Ședințe publice	73
2.1.3.3. Ședințe secrete	75
2.1.4. Președinția	80
2.1.4.1. Competență	80
2.1.4.2. Metode de lucru	81
2.1.4.3. Relația președinției cu guvernul maghiar	83
2.1.4.4. Relația președinției cu guvernul român	88
2.1.4.5. Ajutor financiar	90
2.1.4.6. Vizite episcopale	92
2.1.4.7. Președintele clerical, Nagy Ferenc	93
2.1.4.8. Președintele laic, Bethlen Bálint	97
2.1.5. Biroul Central al Comitetului Dirigent	99

2.1.5.1.	Organizarea biroului central	99	
2.1.5.2.	Departamentele	100	
2.1.5.3.	Oficii auxiliare	105	
2.1.5.4.	Comisii	107	
2.1.6.	Critici față de activitatea Comitetului Dirigent, conflicte	108	
2.1.6.1.	Cazul Tókés Ernő	109	
2.1.6.2.	Comitetul Dirigent și Dieceza Aiud	114	
2.1.6.3.	Comitetul Dirigent și Szócs Sándor	116	
2.1.6.4.	Comitetul Dirigent și Eforia Colegiului Bethlen din Aiud	118	
2.1.6.5.	Nagy Ferenc și Musnai László	124	
2.2.	Relația bisericii cu guvernul român și autoritățile statului	126	
2.2.1.	Atitudinea loială a bisericii	127	
2.2.1.1.	Lipsa ilegalității și a organizării contra statului	127	
2.2.1.2.	Respectarea prevederilor legale	128	
2.2.2.	Atitudinea guvernului	132	
2.2.2.1.	Tragere de timp	132	
2.2.2.2.	Prevederi contradictorii	134	
2.2.2.3.	Rea credință	135	
2.2.2.4.	Oficiali guvernamentali anti-maghiari	137	
2.2.3.	Evaluarea relației dintre Biserica Reformată și statul român	140	
2.3.	Relația cu celelalte biserici maghiare	144	
2.3.1.	Relația Comitetului Dirigent cu Consiliul Dirigent de la Cluj-Napoca	144	
2.3.1.1.	Finanțare	144	
2.3.1.2.	Prejudicii	146	
2.3.2.	Relația cu fragmentul Eparhiei Reformate de lângă Piatra Craiului	148	
2.3.2.1.	Negocieri privind unificarea	148	
2.3.2.2.	Dispute și controverse	152	
2.3.3.	Relația Bisericii Reformate cu Dieceza Romano-Catolică de la Alba Iulia	155	
2.3.3.1.	Cooperare	156	
2.3.3.2.	Dispute	160	
2.3.4.	Relația cu Biserica Luterană din România.	162	
2.3.5.	Relația cu Biserica Unitariană din România	164	
2.4.	Viața diecezelor reformate din Transilvania de Sud	164	
2.4.1.	Dieceza Reformată Brașov	166	
2.4.2.	Dieceza Reformată Alba Iulia	169	
2.4.3.	Dieceza Reformată Hunedoara	170	
2.4.4.	Dieceza Reformată Călatasig	173	
2.4.5.	Dieceza Reformată Cluj	175	
2.4.6.	Dieceza Reformată a Târnavelor	177	
2.4.7.	Dieceza Reformată a Câmpiei	178	
2.4.8.	Dieceza Reformată Aiud	182	
2.4.9.	Dieceza Reformată Sibiu	184	
2.4.10.	Dieceza Reformată din Vechiul Regat	186	
2.5.	Viața internă a Bisericii	191	
2.5.1.	Viața liturgică	192	
2.5.1.1.	Participarea la liturghii	192	
2.5.1.2.	Predici	194	
2.5.1.3.	Dificultăți	194	
2.5.2.	Cateheza	196	
2.5.2.1.	În școlile confesionale	196	

2.5.2.2.	În școlile de stat	197
2.5.2.3.	În congregații	198
2.5.3.	Misiunea internă	199
2.5.3.1.	Propunerea Consiliului Provizoriu al Misiunii	199
2.5.3.2.	Paralizarea activității organismelor misionare	200
2.5.3.3.	Societatea Femeilor	201
2.5.3.4.	Misiunea între copii	203
2.5.3.5.	Misiunea în sistemul de detenție	204
2.5.4.	Serviciul de caritate al bisericii	206
2.5.4.1.	Ajutorarea credincioșilor nevoiași	206
2.5.4.2.	Situația Orfelinatlui de la Orăștie	209
2.5.4.3.	Internatul de la Brașov	212
2.5.4.4.	Alte instituții de caritate	213
2.5.5.	Misiunea diasporală	214
2.5.5.1.	Plan de activitate	214
2.5.5.2.	Finanțare	215
2.5.5.3.	Catehismul pentru diasporă	216
2.5.6.	Presa bisericească	218
2.5.6.1.	Propuneri, Comisia pentru presă	218
2.5.6.2.	Publicarea de periodice	220
2.5.6.3.	Cărți pentru copii	222
2.5.6.4.	Tipografia Betheln	223
2.5.6.5.	Editarea de carte	225
2.5.6.6.	Calendarul Reformat	226
2.5.6.7.	Editarea de manuale	228
2.5.6.8.	Publicații religioase	229
2.5.7.	Fondul de pensii și de ajutor reciproc	231
2.5.7.1.	Propunerea privind fondul de pensii comun	232
2.5.7.2.	Fondul de pensii separat	233
2.5.7.3.	Ajutoare ocazionale	236
2.5.7.4.	Fondul de Ajutor Reciproc	237
2.5.7.5.	Alte forme de ajutorare	238
2.6.	Școlile elementare reformate din Transilvania de Sud	239
2.6.1.	Educația confesională elementară în perioada interbelică	239
2.6.2.	Educația elementară reformată după Arbitrajul de la Viena	243
2.6.2.1.	Situația generală	243
2.6.2.2.	Emigrarea învățătorilor	244
2.6.2.3.	Iregularități privind înscrierile	246
2.6.2.4.	Finanțarea școlilor	248
2.6.3.	Educația elementară reformată între 1941 și 1945.	250
2.6.3.1.	Lipsa de învățători	251
2.6.3.2.	Elevii	255
2.6.3.3.	Abuzurile autorităților	259
2.6.3.4.	Finanțare	264
2.7.	Școlile secundare reformate din Transilvania de Sud	265
2.7.1.	Școli secundare reformate în România Mare	265
2.7.2.	Școlile secundare reformate în Transilvania de Sud după Arbitrajul de la Viena	268
2.7.2.1.	Privire în ansamblu	268
2.7.2.2.	Scăderea numărului elevilor	269

2.7.2.3. Plecarea profesorilor	270
2.7.2.4. Finanțare, dificultăți	270
2.7.3. Școlile secundare reformatate în perioada 1941–1945	272
2.7.3.1. Profesori	272
2.7.3.2. Elevi	275
2.7.3.3. Disputa diplomatică privind politica educațională și urmările ei	277
2.7.3.4. Finanțare	280
3. Prejudiciile suferite de Biserica Reformată din Transilvania de Sud în perioada 1941–1945	281
3.1. Privire în ansamblu	281
3.1.1. Motivele atitudinii anti-maghiare din România anilor 1940.	281
3.1.1.1. Acuzațiile colective aduse comunității maghiare, reprimarea prejudiciilor cauzate comunității românești din Transilvania de Nord	282
3.1.1.2. Scopul realizării statului național unitar român.	282
3.1.1.3. Politica minoritară bazată pe reciprocitate.	285
3.1.1.4. Naționalismul primitiv și criteriile pragmatice	289
3.1.2. Formele atrocităților suferite de comunitatea maghiară din Transilvania de Sud	291
3.1.2.1. Prima perioadă: septembrie 1940 – ianuarie 1941	292
3.1.2.2. A doua perioadă: ianuarie 1941 – august 1944	292
3.1.2.3. Perioada a treia: august 1944 – aprilie 1945	296
3.2. Prejudicii individuale	301
3.2.1. Atmosfera anti-maghiară	301
3.2.1.1. Propaganda din presă și discursul politic	301
3.2.1.3. Refugiații români din Transilvania de Nord	304
3.2.2. Concedieri, deportări	307
3.2.3. Insulte, atrocități, atentate	312
3.2.3.1. Contra preoților, învățătorilor sau credincioșilor reformați	312
3.2.3.2. Contra bisericilor, școlilor și imobilelor bisericesti	322
3.3. Măsurile abuzive ale autorităților contra preoților reformați	327
3.3.1. Măsurile abuzive ale poliției și jandarmeriei	327
3.3.1.1. Observație continuă	328
3.3.1.2. Percheziții nejustificate	329
3.3.1.3. Percheziții de domiciliu	331
3.3.1.4. Alte abuzuri	335
3.3.2. Procesele tribunalelor militare	337
3.3.2.1. Date numerice	338
3.3.2.2. Inculpați	340
3.3.2.3. Urmările financiare ale proceselor	340
3.3.2.4. Acuzația cea mai frecventă: ofensă adusă națiunii române	342
3.3.2.5. Adunări ilegale	348
3.3.2.6. Falsificare	350
3.3.2.7. Trecere frauduloasă a frontierei	351
3.3.2.8. Alte cazuri	353
3.4. Prejudicii comunitare	354
3.4.1. Legile privind introducerea stării de asediu	354
3.4.2. Restricțiile privind întrunirile și urmările lor	359
3.4.2.1. Restricțiile privind întrunirile	359
3.4.2.2. Paralizarea organelor de conducere a Bisericii	362
3.4.2.3. Paralizarea comunităților bisericesti	364

3.4.2.4. Paralizarea serviciului divin	368
3.4.2.5. Paralizarea administrației bisericești	371
3.4.2.6. Paralizarea consilierii pastorale individuale	373
3.4.3. Restricțiile privind călătoriile	374
3.4.4. Restricțiile privind folosirea limbii maghiare	377
3.4.4.1. Inscricțiuni maghiare, limba maghiară în corespondență și în convorbirile telefonice	377
3.4.4.2. Utilizarea toponimiilor maghiare	379
3.4.5. Cenzura	380
3.4.5.1. Metodele de cenzură	380
3.4.5.2. Atitudinea aversivă a cenzorilor	382
3.4.5.3. Cenzura și presa bisericească	385
3.5. Prejudicii economice	387
3.5.1. Rechiziționarea de către armată a imobilelor bisericești	387
3.5.1.1. Cartiruirea soldaților și refugiaților români	387
3.5.1.2. Rechiziția imobilelor bisericești	388
3.5.1.3. Rechiziția clădirilor școlilor în funcțiune	394
3.5.2. Impozitare diferențiată (Impozitul pe echivalent)	397
3.5.3. Împrumutul Reîntregirii	402
3.5.4. Limitarea finanțării de stat a bisericii	406
3.5.4.1. Ajutorul financiar administrativ	406
3.5.4.2. Ajutorul financiar pentru școli	408
3.5.4.3. Reducerile la călătoria feroviară a angajaților bisericii	409
3.5.4.5. Finanțarea din bugetul local a școlilor confesionale	410
3.5.5. Ilegalități privind acordarea salariilor preoților	411
3.5.5.1. Valabilitatea diplomelor	412
3.5.5.2. Ajutorul administrativ al protopopilor	412
3.5.5.3. Limitarea sporului de familie	413
3.5.5.4. Suspendarea salariului preoților	414
3.6. Prejudicii suferite după 23 august 1944	418
3.6.1. Prejudiciile cauzate de autorități	420
3.6.1.1. Limitarea mobilității	421
3.6.1.2. Internările	423
3.6.1.3. Taberele de muncă forțată	440
3.6.1.4. Procesele tribunalelor militare	441
3.6.1.5. Limitarea folosirii limbii maghiare	442
3.6.1.6. Rechiziția în scopuri militare a clădirilor bisericești	443
3.6.2. Prejudiciile cauzate de armatele beligerante și populația civilă.	446
3.6.2.1. Jefuirea localităților din afara liniei de front	447
3.6.2.2. Prejudiciile parohiilor din linia de front	451
4. Unirea Eparhiei Reformate din Ardeal	456
Rezumat, concluzii	465
Bibliografie	471
Surse arhivistice inedite	471
Surse arhivistice editate	472
Memorii	472
Studii, volume	472

Cuvinte cheie:

Istoria bisericii, istoria Bisericii Reformate din Transilvania, Istoria României în timpul celui de-al doilea război mondial, Transilvania de Sud, minoritatea maghiară, regimul Antonescu, relația româno-maghiară, Comitetul Dirigent, Ferenc Nagy, Bálint Bethlen, János Vásárhelyi, Biserica Reformată din Transilvania de Sud, 23 august 1944, războiul româno-maghiar, atrocități și prejudicii comise împotriva bisericii.

Introducere: tema cercetării

În august 1940 guvernul României și cea a Ungariei a solicitat arbitrajul guvernului italian și a celui german pentru rezolvarea disputei teritoriale dintre cele două țări. Solicitanții s-au obligat să accepte fără ezitare condițiile arbitrajului. Decizia proclamată în Sala de Aur a Palatului Belvedere de la Viena la 30 august 1940, a pornit de la criterii etnice, economice și strategice și a împărțit între cele două state teritoriul Transilvaniei, care era mărul discordiei. Partea de nord a regiunii a fost anexată Ungariei, iar partea de sud a rămas în continuare în România.

Noua frontieră a rupt teritoriul Ardealului într-un mod nemaivăzut. Lipsindu-se de orice criterii pragmatice a scindat regiuni istorice, sisteme relaționale economice, sociale, culturale vechi de secole, a împărțit familii. Orașe au fost rupte de provincia, care le susținea, întreprinderi industriale au rămas fără regiunea ce le oferea materii prime și forță de muncă, micii producători și-au pierdut piața de desfacere, linii feroviare importante au devenit linii moarte, drumuri naționale au devenit fundături. Decizia a împărțit Transilvania și locuitorii ei, în nord românii, în sud maghiarii priveau cu decepție noua graniță, bucurie frenetică și urale într-o parte, isterie naționalistă și ură accentuată în cealaltă. Relația încărcată dintre cele două națiuni a devenit de pe o zi pe alta ostilitate deschisă. Sute de români au fost uciși de dorința de răzbunare a soldatescei în nord, iar pentru sute de mii de maghiari începea era celei mai întunecate existențe minoritare în sud.

Noua graniță, care a fost desenată de însuși Adolf Hitler, a scindat într-un mod fără precedent și teritoriul Eparhiei Reformate din Ardeal. O parte de 3/5 aștepta înflorirea și integrarea în societatea maghiară, iar pentru 2/5 începea perioada, când șansa de existență se limita aproape total, și era nevoie de o luptă cruntă și perseverentă pentru supraviețuire în România. Partea de sud a Eparhiei, rămasă în România a fost ruptă de centrul eparhial, pierzându-și autoritățile guvernatoare, institutul teologic, școala normală de fete, buletinul oficial, tipografia și multe altele. La prima vedere se aștepta exodul în masă a enoriașilor, diminuarea accelerată sistemului instituțional, haos total, și anihilare sigură.

Nu așa s-a întâmplat. Episcopul János Vásárhelyi a decis chiar în noaptea după anunțarea arbitrajului, că va opri cu orice preț această tendință. A doua zi a delegat prin decizia Comitetului Dirigent întrunit ad-hoc un episcop vicar în locul său, și un Comitet Dirigent în locul Consiliului Dirigent. Decizia sa a fost crucială, fiindcă datorită acestui corp bisericesc partea de sud a eparhiei a evitat diminuarea ireversibilă, și prin acest corp s-a reușit salvarea de la încercările războiului și ale furiei naționalismului român a celor cinci dieceze complete și patru parțiale, a cca. 200 parohii, a numeroase școli elementare și secundare și a diferitelor instituții caritabile.

Comitetul Dirigent numit și-a îndeplinit în următorii ani atribuțiunile alocate cu o conștiinciozitate incomparabilă. Și-au înființat un nou sediu în Aiud, au stabilit contact cu guvernul de la București, solicitând în primele zile indemnizația de stat a preoților, au strâns date, au înființat dieceze provizorii, și în nu mai mult de două luni au realizat un aparat administrativ bisericesc funcțional, datorită căruia în viața bisericii s-a produs doar o mică ruptură după închiderea granițelor. După ce și-au consolidat poziția, au încercat să realizeze forma finală organică a bisericii, au organizat munca ecleziastică de la misiunea internă la acțiunile de caritate, s-au preocupat de susținerea școlilor elementare și medii, au înființat

institut teologic, au oblädui pensionarii, și-au ajutat preoții și enoriașii ajunși în impas, au oferit protecție juridică celor hărăuiți de autorități, au fondat tipografie, au tipărit manuale, calendare, catehism și cărți de cântece.

Sinteza generală a lucrării și a capitolelor

În lucrarea noastră prezentăm istoria acestei creații particulare și unice în istoria Bisericii Reformate din Transilvania, Eparhia Reformată din Transilvania de Sud în perioada 1940–1945, o istorie, care nu a fost scrisă până în acest moment. Pentru cercetătorii perioadei și pentru cei interesați este bine cunoscut faptul, că istoriografia bisericească reformată din Transilvania este datoare cu cercetarea și prezentarea actuală și obiectivă a istoriei din secolul 20 a Eparhiei Reformate din Ardeal. Iar perioada dintre 1940 și 1945 este fără îndoială una dintre cele mai interesante și unice capitole ale acestei istorii. În deceniile, care au urmat cel de al doilea război mondial, în binecunoscutele circumstanțe ale dictaturii comuniste prelucrarea temei era imposibilă, astfel perioada vizată este o pată albă a istoriei atât privind teritoriile anexate Ungariei, cât și biserica din Transilvania de Sud. Mai ales, că aceasta era considerată temă tabu până în 1990, astfel că publicul larg nici nu știe despre existența Eparhiei Reformate din Transilvania de Sud. Scopul lucrării noastre este eliminarea acestei pete albe.

În primul capitol vorbim despre circumstanțele separării Eparhiei. Ne oprim pe scurt asupra premiselor arbitrajului de la Viena, și a primirii acestuia în România și Ungaria, și prezentăm noua situație a Transilvaniei după arbitraj. Prezentăm procesul de înființare a Comitetului Dirigent încredințat cu guvernarea Eparhiei, vom vorbi despre circumstanțele numirii celor două președinți: protopopul Ferenc Nagy și contele Bálint Bethlen, și despre evenimentele primelor două luni.

Capitolul doi prezintă viața de zi cu zi a bisericii consolidată în noiembrie 1940. Prima dată vom vorbi despre guvernare. Prezentăm încercările Comitetului Dirigent de-a organiza o Eparhie autonomă, și circumstanțele, care i-au obligat să rămână până la desființare în cadrul stabilit la 31 august 1940. Prezentăm activitatea organelor de guvernare bisericești (Comitet Dirigent, Colegiul Protopopilor, președinție, departamente), prezentând în detaliu personalitatea și activitatea celor două președinți (Ferenc Nagy și Bálint Bethlen). În continuare vom evidenția relația preoților reformați și a Comitetului Dirigent cu statul, și tot ceea ce se putea aștepta de la autorități, și relația cu celelalte confesiuni maghiare din România, cu fragmentul Eparhiei Reformate de lângă Piatra Craiului, precum și cu Consiliul Dirigent de la Cluj-Napoca. Următorul subcapitol descrie situația celor cinci dieceze rămase integral în România, a celor patru parțiale, și a celei desființate ulterior. Capitolul se termină cu prezentarea vieții interne a bisericii: vorbim despre viața liturgică, cateheză, misiune internă și acțiunile caritabile, despre viața celor mai importante instituții de caritate: Orfelinatul de la Orăștie, și Internatul de la Brașov, prezentăm problemele ivite pe aria misiunii de diasporă și a presei bisericești și puținele rezultate atinse, precum și modul, cum a oblädui Comitetul Dirigent soarta pensionarilor, și cum și-a ajutat preoții ajunși în impas.

Următorul capitol prezintă prejudiciile suferite de enoriașii și preoții reformați în perioada 1940–45. Acest capitol a fost împărțit în șase părți. În prima am analizat cauzele, care au stat la baza atitudinii anti-maghiare a guvernului român și a opiniei publice din România, conturând acele posibile cauze, la care se referă contextul politic și social al perioadei, și am luat în seamă pe scurt larga scară a atrocităților suferite de biserica reformată. Următoarele patru subcapitole prezintă detaliat toate prejudiciile, pe care biserica le-a avut de suferit pe plan individual, comunitar și economic în perioada regimului antonescian. Vorbim despre atmosfera xenofobă anti-maghiară, despre concedierile în masă a maghiarilor, despre insultele și atrocitățile cauzate enoriașilor și preoților, despre diferitele modalități de hărăuire practicate de autorități și despre procesele tribunalelor militare (prejudicii individuale). Prezentăm legile care au instaurat starea de asediu în România, și prejudiciile comunitare cauzate de

reglementările limitative abuzive privind libera mișcare a persoanelor, dreptul la întrunire și de folosire a limbii materne, și de cenzură. Șirul prejudiciilor continuă cu măsurile economice discriminatorii aplicate bisericii reformate: vorbim despre rechizițiile de imobile, impozitarea diferențiată a bisericii, despre subscrierea forțată la împrumuturile de război, și despre iregularitățile privind ajutorul de stat acordat bisericii și indemnizarea de stat a preoților. La sfârșitul capitolului vorbim despre acte violente, internări, distrugere și acte de tâlhărie comise asupra bisericii și a preoților reformați după 23 august 1944 până la unificarea Transilvaniei, mai ales în perioada războiului maghiar-român, de către armatele combatante, precum și de către autorități și persoane civile.

La finalul lucrării prezentăm unificarea Eparhiei Reformare din Ardeal. Ne oprim pe scurt asupra evenimentelor ce au precedat unificarea Transilvaniei și reintroducerea administrației românești în Transilvania de Nord, și vorbim despre măsurile în urma cărora la 28 mai 1945 a fost restabilit Eparhia Reformată din Ardeal. Capitolul se termină cu scurta descriere a evenimentelor ce au urmat ședința de unificare, a pașilor făcuți spre lichidarea și desființarea Comitetului Dirigent și cu prezentarea ultimei ședințe a Consiliului.

La prima vedere asupra structurii lucrării se observă faptul, că există un capitol separat, care descrie prejudiciile suferite de biserică. Acest lucru este consecința faptului, că în perioada de existență a sa, ca urmare a situației speciale în care se afla, și a atitudinii maghiarofobe și implicit anti-reformate al guvernului și a opiniei publice românești, prejudiciile suferite de biserică au fost mai multe, decât rezultatele obținute. Putem analiza oricare dintre domeniile de activitate ale bisericii, dar în cel mai scurt timp întâlnim obstacole, greutate, incapacitate, care erau în exclusivitate urmările unor cauze, care depășeau competența bisericii. Enoriașii și preoții reformați au suferit într-un mod fără precedent, și am considerat, că numai atunci putem să reliefăm acest lucru, dacă prezentăm prejudiciile în mod distinct într-un capitol separat. Numărul mare al atrocităților este demonstrat și de faptul, că rapoartele generale contemporane despre viața bisericii se referă în majoritate la acestea. De exemplu, raportul monumental intitulat „*Descrierea situației Bisericii Reformate rămase în Transilvania de Sud de la arbitrajul de la Viena până la 5 mai 1943*” prezentat sub numele lui Ferenc Nagy Ministerului de Externe al Ungariei, a prezentat în 241 pagini viața bisericii reformate pe baza întrebărilor formulate de către minister. În raport însă 200 pagini vorbesc numai despre atrocitățile suferite de biserică. Deși există un capitol separat pentru descrierea acestora, când se vorbește despre viața cotidiană a bisericii (editare de carte, activitate de misiune internă, viață liturgică etc.), se prezintă numai obstacole, greutate și măsuri discriminatoare. La 25 noiembrie 1945, la ultima ședință a Comitetului Dirigent, Ferenc Nagy și-a prezentat raportul prezidențial final despre activitatea Comitetului. Documentul de 35 pagini conține în 25 pagini numai descrierea prejudiciilor cauzate bisericii. Acest lucru este de la sine înțeles, fiindcă atât președintele, cât și preoții enoriașii bisericii au considerat separarea de cinci ani ca un prejudiciu.

Trebuie să menționăm și faptul, că în lucrarea noastră nu am detaliat istoria Academiei Teologice Bethlen din Aiud, fondată în 1941. Cauza cea mai importantă a acestui lucru este faptul, că la desființarea academiei, rectorul ei, László Musnai a realizat o sinteză istorică a vieții și activității instituției de pregătire a preoților (*Az Ige szolgálatában*, Aiud, 1945), lucrare, care a fost publicat în același an. Pe baza cercetărilor nu am găsit detalii noi, pe care să le adăugăm celor publicate în acest volum, de aceea am omis recapitularea celor prezentate în aceasta. Dar acest lucru nu înseamnă, că nu am fi menționat Teologia, înființarea sa, problemele legate de ea, ori de câte ori era necesar. În lucrare însă nu există un capitol separat, care să descrie activitatea Teologiei.

Surse

Datorită faptului, că – așa cum am menționat – nu s-a născut încă o lucrare, care să prezinte istoria Eparhiei Reformate din Transilvania de Sud, sau a Eparhiei Reformate din

Ardeal din perioada celui de al doilea război mondial, în cursul cercetării noastre am fost nevoiți să folosim aproape exclusiv surse de arhivă. În inițiativa noastră deschizătoare de drumuri, pe lângă sursele primare, ne au fost de ajutor numai câteva memorii ale contemporanilor, și lucrările de specialitate, care se ocupă de descrierea generală, politică, de istorie militară a perioadei, sau de problemele minorității maghiare din Transilvania de Sud. Fiindcă datorită posibilităților de publicare limitate din acea perioadă, nu au existat multe publicații de presă maghiară în Transilvania de Sud, nici cotidienele și revistele nu au constituit o sursă complementară.

Materialul de bază al cercetării noastre a constituit-o arhiva Eparhiei Reformate din Transilvania de Sud păstrată în Arhiva Eparhiei Reformate din Ardeal (fond A 23). Materialul de 5,4 ml este o importantă colecție de documente privind viața bisericii reformate din Transilvania de Sud. Acest material a fost deteriorat substanțial (în ultimele zile ale lunii septembrie 1944, trupele sovietice cantonate în birourile Comitetului Dirigent au spart birourile acesteia și au răvășit documentele), astfel imaginea ce se conturează din ea este pe-a locuri incompletă.

Arhiva Consiliului Dirigent al Eparhiei Reformate din Ardeal păstrează procesele verbale ale ședințelor secrete ale Comitetului Dirigent, respectiv primul raport prezidențial al lui Ferenc Nagy. Pe lângă acestea am analizat și documentele referitoare la epocă a Arhivei Episcopiei Reformate din Ardeal. Referitor la viața congregațiilor am găsit o serie de detalii în arhivele diecezelor (Hunedoara, Cluj, Târnavelor, Aiud, Sibiu), care – cu excepția arhivei Diecezei Aiudului – se află în Arhiva Eparhiei. Cunoștințele noastre au fost îmbogățite cu informații unice și utile de către corespondența profesorului de teologie András Nagy: am găsit date despre relația dintre Eforia Colegiului Bethlen din Aiud și Comitetul Dirigent, despre ajutorul financiar acordat bisericii din Elveția, și despre soarta zbruciumată a preoților reformați din Transilvania de Sud.

În Arhivele Naționale ale Ungariei am cercetat trei fonduri: Arhiva de Presă, Arhiva Cabinetului Primului Ministru și cea a Ministerului de Externe. În colecția nr. K 610, intitulată Arhiva de Presă, în fondul Colecția articolelor de ziare și rapoartelor despre Transilvania, dosarul nr. 91. conține Baza de date despre Transilvania de Sud. Această bază de date este o bogată colecție de rapoarte privind diferitele instituții, biserici și regiuni din Transilvania de Sud. În această colecție am găsit raportul menționat anterior, trimis de către președinția Comitetului Dirigent în mai 1943 Ministerului de Externe Maghiar. Arhivele Departamentului Naționalităților și Minorităților Cabinetului Primului Ministru Maghiar, respectiv cea a Departamentului Politic al Ministerului de Externe Maghiar au oferit numeroase informații privind prejudiciile suferite de populația maghiară și implicit enoriașii reformați din Transilvania de Sud. Cu puține date, dar totuși ne-a fost de folos Arhiva Comunității Maghiare din România. În Arhiva Sinodului Bisericii Reformate din Ungaria am cercetat materialul referitor la ajutorarea enoriașilor reformați din Transilvania de Sud, la preoții reformați din sud emigrați în Ungaria, respectiv la elevii din sud, care frecventau școlile din Ungaria.

În Arhivele Naționale Istorice Centrale ale României de la București am cercetat fondurile Ministerului Cultelor (2720), respectiv cea a Culturii Naționale și Cultelor (1071). Între aceste documente am găsit date privind corespondența dintre Comitetul Dirigent și guvern, și privind cauzele care au stat la baza diferitelor măsuri guvernamentale referitoare la Biserica Reformată.

În lipsa literaturii de specialitate de istoriografie bisericească referitoare la această perioadă, am fost nevoiți să folosim lucrări cu caracter istoric general. Am avut la dispoziție câteva jurnale și memorii ale unor personalități contemporane. Una dintre ele este lucrarea fostului preot din Petecu, István Hegyi. O variantă succintă a acestei lucrări a fost publicată în revista bisericească din Odorheiu Secuiesc, Református Híradó, iar manuscrisul ei ne-a fost

oferit de profesorul István Tőkés, cui ne exprimăm mulțumirile. O altă lucrare folosită este autobiografia fostului redactor al revistei Erdélyi Gazda, Sándor Kacsó. În cel de al treilea volum al acestei lucrări (Nehéz szagú izzap felett) autorul vorbește despre evenimentele din România după Arbitrajul de la Viena, și redă o serie de detalii privind viața minorității maghiare și a bisericii reformate, respectiv privind soarta maghiarilor internați în lagărul de la Târgu Jiu (printre care mulți preoți și profesori de colegiu reformat). Cu câteva date ne-a fost de ajutor și memoriul lui Horia Sima: *Era libertății, Statul național-legionar*, care vorbește despre evenimentele după Arbitrajul de la Viena, respectiv jurnalul de închisoare al lui Petru Groza: *Malmaison*, în umbra închisorii, în care autorul își amintește în 1946 despre anii regimului Antonescu.

Din literatura de specialitate referitoare la această perioadă am folosit lucrările istoricilor maghiari Dániel Csátári, Péter Illésfalvi, Béni L. Balogh, Mihály Zoltán Nagy, Péter Szabó, Norbert Számvéber, László Szenczei, Gábor Vincze respectiv a istoricilor români Dumitru Șandru, Ottmar Trașcă și Viorel Achim. Lucrările autorilor enumerați tratează detaliat circumstanțele arbitrajului de la Viena, relația româno-maghiară, activitatea comisiilor de anchetă germano-italiene, politica minoritară a Ungariei și a României, mișcările de populație dintre cele două țări, evenimentele războiului româno-maghiar etc. Analiza statutului minorității maghiare din România și a atitudinii opiniei publice față de populația maghiară am realizat-o pe baza acestor lucrări.

Mulțumiri

În cursul realizării lucrării ne-au fost de ajutor numeroase instituții, cercetători și colegi, cărora dorim să ne exprimăm recunoștința. Dorim să mulțumim prima dată Comisiei Domus Hungarica a Acedemiei de Știință Maghiare și a Ministerului Educației din Ungaria pentru bursa de cercetare de o lună oferită în luna septembrie 2007, care a făcut posibilă cercetarea în arhivele din Ungaria. Dorim să ne exprimăm gratitudinea față de Consiliul Național de Cercetare Științifică în Învățământul Superior pentru finanțarea grantului tip TD din cadrul Planului Național de Cercetare, Dezvoltare și Inovare II. Mulțumiri coordonatorului științific prof. dr. János Molnár, și domnului prof. dr. Dezső Buzogány, care ne-a atras atenția asupra temei de cercetare, și ne-a dat indicații valoroase în cursul realizării lucrării. Directorul Arhivei Eparhiei Reformate din Ardeal, conf. Dr. Gábor Sipos, și fosta colegă a sa, asist. dr. Veronka Dáné au dat dovadă de bunăvoință atât din punct de vedere profesional, cât și din punct de vedere uman, de aceea ne exprimăm mulțumirile către ei, mai ales fiindcă ei au acceptat rolul de prim lector și corector în perioada realizării lucrării.

Concluzii, teze

În lucrarea noastră am prezentat istoria Eparhiei Reformate din Transilvania de Sud din perioada 1940–45, o perioadă, când o parte de 2/5 a Bisericii Reformate din Transilvania a trăit o viață autonomă cu caracter provizoriu, ruptă de centrul său istoric. Am prezentat structura bisericească născută într-o situație istorică specială, pe partea sudică a Transilvaniei scindate pe perioada celui de-al doilea război mondial. Pe baza documentelor disponibile am prezentat circumstanțele formării acestei structuri, organizarea sa și greutățile primelor luni de existență. Am descris structura realizată, rezultatele, greutățile și carențele activității organelor de guvernare. Am luat în seamă relația bisericii cu statul român precum și cu celelalte confesiuni maghiare minoritare, viața diecezelor rămase integral sau parțial în România, precum și diferitele segmente ale vieții interne a bisericii. Am conturat relațiile sociale și politice, care au stat la baza numeroaselor prejudicii suferite de biserică, și care au definit atitudinea anti-maghiară statului și a opiniei publice românești. Am descris detaliat prejudiciile suferite de biserică pe plan individual, comunitar și economic, precum și

repreziunile și devastările suferite după 23 august 1944. Iar în final am prezentat evenimentele ce au precedat și urmat unificarea eparhiei, și reinstalarea guvernării comune.

Din materialul consistent prezentat se pot trage următoarele concluzii referitoare la acest capitol unic al istoriei Eparhiei Reformate din Ardeal:

1. Arbitrajul de la Viena a scindat împreună cu teritoriul Transilvaniei și Eparhia Reformată din Transilvania. Datorită măsurilor luate de episcopul János Vásárhelyi și de întrunirea ad-hoc a Consiliului Dirigent s-a reușit împiedicarea rupturii finale din punct de vedere al guvernării a părții eparhiale din Transilvania de Sud. Decizia ședinței, care afirmă că: „parohiile, școlile și instituțiile rămase în Transilvania de Sud se consideră a fi parte integrantă a corpului Bisericii Reformate din Ardeal” s-a dovedit a fi crucială, fiindcă datorită acestei decizii s-a păstrat permanent caracterul provizoriu al separării. Comitetul Dirigent numit nu a făcut nici o încercare în primele luni de a organiza o Eparhie separată, sperând că pe baza principiilor reciprocității episcopul János Vásárhelyi va putea păstori sufletele bisericii sale rămase în România. Dar când a devenit evident, că acest lucru este imposibil, președinția a decis – conform tratatelor de la Cluj din noiembrie 1940 – să întrunească Consiliul General Eparhial și să organizeze alegeri episcopale. Presupunem, că scopul primordial al acestei decizii a fost să se păstreze continuitatea existenței Eparhiei Reformate din Ardeal, Eparhie recunoscută de legea cultelor din România din 1928, și să se ajungă într-o mai bună poziție de tratative cu guvernul român, și să se liniștească spiritele, care erau nemulțumite din cauza numirii vicarului și a lipsei alegerilor interne. Însă întrunirea Consiliului General, și alegerea unui nou prezidiu ar fi însemnat confirmarea separării definitive. Acest lucru nu s-a întâmplat datorită atitudinii guvernului român, care a considerat decizia Consiliului Dirigent de la 31 august 1940 irevocabilă, și a recunoscut exclusiv structura creată de această decizie. Astfel Comitetul Dirigent a devenit substitutul Consiliului Dirigent pe teritoriului eparhiei din Transilvania de Sud, și a rămas sub jurisdicția acestui organ, având obligația de a-i raporta activitatea. În consecință unitatea de principiu a Eparhiei nu a fost desființată, lucru care este demonstrat evident prin faptul, că unificarea și instaurarea guvernării uniforme în 1945 s-a petrecut fără obstacole, și nu a adus nici o schimbare în structura și sistemul de guvernare al Eparhiei din Transilvania de Sud.

2. În pofida faptului, că în principiu unitatea Eparhiei Reformate din Ardeal nu a încetat să existe, cele două părți au pornit practic pe două căi paralele, separate. Eparhia Reformată din Ardeal a devenit din nou parte integrantă a Bisericii Reformate din Ungaria, aici s-au introdus legi canonice noi, și în câteva domenii s-a schimbat și modul de guvernare a bisericii. În Transilvania de Sud însă au rămas în vigoare în continuare prevederile legii canonice din 1904. Episcopul János Vásárhelyi nu a vizitat Aiudul până în 1945, începând cu anul 1941 Consiliul Dirigent nu a discutat în ședințele sale probleme legate de biserica din Transilvania de Sud, iar Comitetul Dirigent a introdus pe perioada separării și legi noi. După lichidarea fondului de pensii al Eparhiei, problema pensiilor a fost rezolvată separat în Transilvania de Sud, iar finanțarea bisericii s-a realizat din surse separate. Școlile confesionale din Transilvania de Sud au funcționat în continuare conform legilor educației din România, și după ce Academia de Teologie a rămas în Ungaria, s-a înființat la Aiud o Academie de Teologie separată. Eparhia a înființat o tipografie, a editat buletin oficial propriu, a redactat manuale noi pentru școlile elementare, a tipărit cărți de cântece proprii și a realizat o nouă traducere a catehismului.

3. Luând în seamă istoria de cinci ani a Eparhiei Reformate din Transilvania de Sud se poate afirma cu cea mai mare certitudine, că episcopul János Vásárhelyi și Consiliul Dirigent în ziua următoare arbitrajului de la Viena au încredințat cu conducerea Eparhiei persoane competente pentru împlinirea acestor sarcini. Ferenc Nagy, preot din Teiuș, protopopul diecezei din Alba Iulia, deși nu și-a căutat mandatul de episcop vicar și a vrut să refuze însărcinarea, totuși în cinci ani de activitate a condus cu conștiinciozitate, pricepere,

înțelepciune, răbdare și precauție Eparhia din Transilvania de Sud printr-o perioadă a istoriei, care a adus probabil cele mai grele încercări.

Dăruirea, devotamentul, responsabilitatea episcopului vicar se evidențiază din declarațiile sale, din caracterizarea contemporanilor și din metodele sale de guvernare. În cursul negocierilor din Ungaria și din București a reprezentat consecvent interesele Eparhiei, și a dirijat în mod precaut chestiunile spirituale și materiale ale acesteia. Dovada cea mai elocventă a precauției sale a fost faptul, că în august 1944 și-a primejduit propria reputație îngropând economiile de 30 milioane lei ale casieriei Eparhiei, salvând astfel această sumă de tâlhăria soldaților sovietici cartiruiți în birourile Comitetului Dirigent, care au spart și seiful Comitetului. Președintele laic și primcurator, contele Bálint Bethlen, un aristocrat cu conduită spartană, care a evitat fala și îngâmfarea, a devenit un bun partener de lucru al lui Ferenc Nagy. Cooperarea dintre cei doi președinți a fost nestingherită, nu avem cunoștințe despre vreun conflict sau dispută iscată între cei doi.

4. Activitatea organelor de conducere a Eparhiei, și cea a biroului central a fost primită din prima zi de critici severe și antipatie. La baza acestora a stat în cele mai multe cazuri frustrarea unor persoane, care s-au considerat neglijate, iar conflictele și disputele ivite din cauza acestor persoane au primit deseori un caracter ofensator sau chiar anarhist. Astfel de dispute pot fi considerate cele ivite între Comitetul Dirigent și protopopul Ernő Tőkés, respectiv între Conferința Preoților din Dieceza Aiud. Conflictul cu Eforia Colegiului Bethlen din Aiud a pornit de la disputa personală dintre Pál Szász, primcuratorul Colegiului și Bálint Bethlen, primcuratorul Eparhiei pe o parte, și de la diferențele de principiu și ideologice dintre Președinție, Colegiul Protopopilor și Eforie pe probleme financiare. În cursul evoluării conflictului au apărut și frustrații vechi de decenii, provenite din opoziția dintre profesorii de colegiu și preoți. Organele de conducere nu au găsit posibilitatea cooperării, iar proasta relație dintre ei s-a conservat și după desființarea Comitetului Dirigent, Eforia boicotând ultima întrunire a comitetului. Disputa dintre Ferenc Nagy și László Musnai respectiv Sándor Szócs a umbrat activitatea lor, care era pe de altă parte una foarte eficientă, însă lipsa unui ton adecvat și a comunicării a tăiat posibilitatea reconcilierii dintre ei, chiar și după 1945.

5. Datorită atașamentului și muncii conștiincioase a Comitetului Dirigent al Eparhiei Reformate din Transilvania de Sud și a preoților, profesorilor și învățătorilor acesteia s-a reușit salvarea de la desființare a numeroaselor parohii și instituții bisericești. În primele luni episcopul János Vásárhelyi și episcopul vicar Ferenc Nagy au împiedicat exodul masiv al preoților și învățătorilor, totuși primii au plecat din Transilvania de Sud într-un număr mai mic, dar ultimii într-unul considerabil. Cu toate acestea, pe lângă plecările continue – plecare masivă a forței de muncă clericale din Eparhia Reformată din Transilvania de Sud nu s-a petrecut în modul cum a fost vizionat de primele previziuni sumbre. Iar biserica a realizat rezultate remarcabile raportate la posibilitățile sale în domeniul educației, misiunii interne, ajutorării persoanelor în impas, editării de carte etc. Rezultatele sale nu au fost slăbite în urma lipsei de atitudine corespunzătoare, ci în urma numeroaselor prejudicii suferite pe plan individual și comunitar și a îngrădirii totale a posibilităților de existență a bisericii. Acest fapt este demonstrat și de afirmația episcopului János Vásárhelyi la ședința, care a declarat unificarea Eparhiei, dar și de constatările unanime ale Consiliului Dirigent, conform cărora: „între împrejurările date Comitetul Dirigent s-a străduit conștiincios să îndeplinească sarcinile” primite în toamna anului 1940.

6. Eparhia Reformată a întâlnit în celelalte biserici maghiare din Transilvania de Sud parteneri loiali în lupta cruntă pentru supraviețuire. Relația interconfesională maghiară a acestei perioade este caracterizat cel mai bine de o atitudine uniformă în problemele comune, și de cooperare. Buna relație a fost umbrată numai de dispute locale, care nu au împiedicat buna colaborare. Relația cu fragmentul Eparhiei Reformate de lângă Piatra Craiului a devenit răcoroasă după încercarea zadarnică de unificare a celor două fragmente, fiindcă protopopul

Elemér Nemes, preot din Lugoj s-a simțit lezată de modul de distribuție a ajutorului financiar oferit de guvernul maghiar pentru Transilvania de Sud.

7. După arbitrajul de la Viena, problema educației confesionale elementare și medii a devenit problema Eparhiei cu toate greutatea sale. Rețeaua educațională, a cărei susținere a necesitat un efort substanțial chiar și Eparhiei unite, a început să se atrofieze și să declină în pofida tuturor străduințelor prezidiului Bisericii. Organizarea școlilor elementare a fost serios îngreunată de plecarea în masă a învățătorilor, de abuzurile continue variate ale autorităților școlare de stat de la îngreunarea înscrierilor până la revocarea dreptului de publicitate și închiderea școlilor. Este clar, că datorită acestor măsuri numai o treime din copiii maghiari reformați, care ar fi trebuit să fie școlarizați au putut frecventa școlile elementare confesionale, iar numărul lor a scăzut de la an la an. În același timp a scăzut și numărul școlilor: până ce în 1940 funcționau 104 școli elementare confesionale, numărul lor a scăzut în 1945 la 75. Străduințele Comitetului Dirigent de a crește numărul învățătorilor cu diplomă și să înlocuiască pe cei plecați au fost zadarnice. Școlile confesionale medii au pornit și ele pe drumul decăderii încete dar sigure. Deși la finele primului an școlar de după arbitraj erau speranțe, că educația confesională va înflori, numărul profesorilor, care au plecat începând cu următorul an a fost prea mare, iar speranța de a primi forțe noi a fost minimă. A fost în zadar creșterea anuală a numărului de elevi, atitudinea ofensivă a guvernului român, care a culminat în timpul luptei diplomatice privind educația în 1943 prin închiderea școlilor confesionale medii de la Brașov și Aiud, a lipsit educația medie confesională din Transilvania de Sud de orice posibilitate de existență. În urma acestei politici atitudinea față de educația confesională a liderilor politici și ecleziastici maghiari din Transilvania de Sud s-a schimbat substanțial, și nu au considerat problema educației o problemă cheie a minorității maghiare, având perspectiva sumbră, că în cel mult un deceniu și jumătate școlile confesionale vor fi desființate. Trebuie să accentuăm faptul, că finanțarea școlilor ar fi fost imposibilă fără finanțarea substanțială oferită de guvernul maghiar. Ajutoarele guvernamentale maghiare sosite în parcursul celor cinci ani au fost întrebuintate în procent de 71 % pentru susținerea educației confesionale. Această măsură – credem – a oprit desființarea rapidă a școlilor, dar nu a fost suficient pentru a împiedica decăderea lor constantă. Luând în seamă istoria de cinci ani a educației confesionale primare și medii putem afirma, că atrofierea ei nu a fost cauzată de lipsa finanțării corespunzătoare. Exodul masiv al profesorilor și învățătorilor a avut la bază în primul rând cauze spirituale și mai puțin materiale și finanțarea – oricât de mare – nu ar fi ajutat la problemele de personal ale educației.

8. Atitudinea guvernului român și a opiniei publice din România a fost caracterizată în perioada vizată de aversiune neconținută, dorință de răzbunare și de epurare etnică. În spatele acestei atitudini au stat: dorința de a reprimă prejudiciile cauzate românilor din Transilvania de Nord, dorința de a realiza statul național unitar omogen românesc, politica minoritară bazată pe mutualitate, dar înjosită la nivelul răzbunării reciproce, naționalismul primitiv, care a impregnat mentalitatea fiecărui pături sociale, și nu în ultimul rând criterii politice și economice pragmatice. În România perioadei vizate nu a fost loc pentru pluralism, sau pentru principiile elementare ale democrației. Maghiarii s-au considerat drept ca și cetățeni de rangul doi, sau „vogelfrei” ca și evreii. Situația lor nu s-a schimbat nici după ruperea politicii guvernului românesc cu ideologia fascistă, iar în perioada războiului româno-maghiar au fost considerați inamici publici, elemente periculoase. Regimul Antonescu nu a fost nimic mult decât o dictatură totalitară, care a extins la infinit politica naționalistă a anilor 30, iar guvernele, care i-au urmat, deși au negat public discriminarea, în secret s-au străduit să se răfuiască cu comunitatea maghiară.

Biserica reformată a fost considerată o instituție publică, și nu una spirituală, astfel numeroasele măsuri discriminatorii și tendențioase îndreptate împotriva comunității maghiare au lovit-o în aceeași măsură. Autoritățile au considerat biserica o reprezentantă a comunității

maghiare, astfel au încercat să realizeze limitarea posibilităților de existență a acestora prin împiedicarea cursului vieții bisericești.

9. Istoria Eparhiei Reformate din Transilvania de Sud este istoria prejudiciilor suferite. Deși scopul și misiunea noului creat Comitet Dirigent a fost din primul minut găsirea unui modus vivendi pentru biserică, luând în seamă larga scală a prejudiciilor suferite, sau numărul lor extrem de mare, putem afirma, că în cei cinci ani ai separării viața bisericii nu a fost cea a posibilităților, ci cea a suferinței. Episcopul vicar Ferenc Nagy a caracterizat viața bisericii sale cu afirmația: „trăiește aici cu suferința spirituală, că sentința sa capitală a fost declarată, dar nu a fost executată”.

Luând în seamă numeroasele ilegalități, sau nedreptăți comise sub pretextul legalității, atrocitățile, sau actele xenofobe comise din aversiunea desfrânată, pe lângă orice altă explicație este evident faptul, că opinia publică și guvernul român contemporan considera, că nici un preț nu este destul de mare pentru realizarea României omogene, liberă de maghiari sau alte minorități.

Pe lângă principiul reciprocității, a dorinței de răzbunare și a criteriilor pragmatice atât în perioada guvernului Antonescu, cât și după 23 august 1944, comunitatea maghiară a fost lipsită de drepturile umane elementare pe baza unei strategii bine gândite, obligându-i să-și părăsească voluntar pozițiile, și să-și găsească refugiu în țara-mamă. Această strategie a fost aparent una de succes, dar succesul total nu a fost atins, pentru că majoritatea populației maghiare și-a păstrat ferm pozițiile. Totuși, această politică a cauzat minorității maghiare, și implicit bisericii reformate suferințe fără precedent. Actele violente, numeroasele abuzuri din partea autorităților (percheziții, confiscări, procese de curte marțială bazate pe acuzații false), excesul de zel, supra-impozitarea, rechizițiile și subscrierile forțate la împrumuturi de război, lipsirea preoților de indemnizațiile care le ofereau existența zilnică, precum și internările de luni de zile, și lipsa asistenței juridice contra prejudiciilor cauzate a traumatizat sever conducătorii bisericești, preoții, profesorii, învățătorii și enoriașii: cauzându-le unora boli mintale, iar altora chiar decesul. Limitarea folosirii limbii materne, a libertății de mișcare și întrunire, cenzura, atrofierea forțată a publicării de cărți și ziare, asprimea autorităților, care a paralizat în numeroase feluri viața școlilor, impozitarea excesivă, împrumuturile de război și privarea bisericii de finanțarea legală a paralizat comunități întregi, reducând viața bisericească la o vegetare, care viza numai supraviețuirea.

10. Atacurile repetate asupra averii, imobilelor și comunităților bisericești au condus la asimilarea forțată a populației maghiare din Transilvania de Sud, și la accentuarea caracterului de diasporă a bisericii. Procentajul populației maghiare din zonă, potențialul său demografic și spiritual au scăzut substanțial, iar efectele acestui proces pot fi simțite chiar și în zilele noastre.

11. Trebuie să accentuăm eroismul acelor oameni, care s-au sacrificat pentru supraviețuirea comunităților bisericești. Considerăm, că prin prezentarea vieții bisericești și a prejudiciilor suferite, a devenit evidentă importanța statorniciei preoților, învățătorilor și enoriașilor reformați, și se poate demonstra, că au existat în acele vremuri oameni, care în cunoștința misiunii și vocației lor au ales păstrarea pozițiilor prin omiterea propriei existențe, avansări materiale și de carieră, sau prin primejduirea propriei siguranțe și a familiilor lor. Au fost numai câțiva între ei, care au ales emigrația, dar numai atunci, când hărțuirea lor a atins nivele insuportabile.

În final trebuie să fim de acord cu cercetătorul Béni L. Balogh, care tranșând concluziile vieții minoritare maghiare din România în perioada 1940–44 a afirmat, că singurul lucru pozitiv al acestei perioade a fost faptul, că maghiarii din România au supraviețuit această perioadă, chiar și cu prețul unor sacrificii enorme. Considerăm, că această afirmație este valabilă și în cazul bisericii reformate.